

SEDELIGHETSFORBRYTELSER – OG BEHOVET FOR STRAFFERETTLIGE TILTAK OVERFOR FARLIGE SEDELIGHETSFORBRYTERE*)

AV HELGE RØSTAD

1. Sedelighetsforbrytelser i lovgiverperspektiv.

1.1. Straffebudene.

Den någjeldende straffelov inneholder i 19. kapittel de viktigste straffebud om sedelighetsforbrytelser.

Ved to anledninger – i 1927 og i 1963 – er 19. kapittel blitt endret på en inngående måte. Ved den førstnevnte revisjon ble straffebudene skjerpet ganske vesentlig, og det ble fastsatt en rekke – til dels høye – minstestraffer. Ved revisjonen i 1963 ble en rekke av kapitlets straffebud omformet, gjennomgående med noen avdempning av de tidligere bestemmelser. Disse straffebud verner noe ulike rettsgoder.

Straffebudene i 19. kapittel rammer ulike former for seksuell atferd. Et grunnleggende vilkår er at den kriminaliserte atferdsform anses »utuktig«. Begrepet innebærer at det i det ytre må foreligge en atferd som har en seksuell karakter og har som øyemed å tilfredsstille kjønnsdriften eller fremkalle seksuell vellyst.

I Rt. 1934 s. 995 og 1951 s. 657 er disse momenter fremholdt, likesom det er understreket at atferden er i strid med god sed og skikk. Det subjektive innslag i »utukts-begrepet« ble understreket av Høyesterett i 1966. En 70 år gammel mann var blitt dømt i forhørsrett for utuktig handling med pike under 16 år. Dommen ble opphevet, da det hverken i domfeltes rettslige forklaring eller på annen måte var gitt noen opplysninger som viste at domfelte eller fornærmede handlet ut fra noe annet motiv enn å få undersøkt om hun var blitt gravid som følge av et seksuelt forhold til en annen mann, Rt. 1966 s. 1551 (Inr. 120 B).

Det subjektive elements betydning trer klart frem i avgjørelse inntatt i Rt. 1984 s. 22. Her ble en lege funnet skyldig i utuktig atferd overfor en 16 år gammel kvinnelig pasient, ved å ha satt i verk en gynekologisk undersøkelse som ikke var medisinsk begrunnet, men i hovedsaken seksuelt motivert.

*) Artikkelen bygger på manuskript til foredrag, holdt på seminar i november 1983 – arrangeret av Justis- og Sosial-departementet.

Begrepet »utuktig« forutsetter – som allerede antydnet – atferd som er i strid med god sed og skikk. Uttrykket åpner således for en sosial-etisk vurdering av atferden, hvor denne bedømmes på grunnlag av etiske synspunkter slik disse gjør seg gjeldende i samfunnet til skiftende tider. Begrepet har således tapt en del fasetter som i en mer puritansk »setting« måtte karakteriseres som »utuktig«. Man kan trygt si at begrepet »utuktig« har hatt en atrofisk utvikling. Det har i flere henseender skrumpet inn. Det gjelder i fremtredende grad i forhold til pornografi-bestemmelsens grunnbegrep »utuktig skrift«. Men det har gyldighet – om enn ikke i samme grad – ved en rekke andre bestemmelser i vedkommende kapittel.

Den atrofiske utvikling har imidlertid hatt sitt motstykke med en viss utvidelse av begrepet »utuktig« – nemlig i forhold til voldtektsbestemmelsen. Voldtektsens grunnbegrep »utuktig omgjengelse« var blitt utformet ut fra et synspunkt om at ikke enhver »legemlig omgjengelse« kunne henføres under bestemmelsen. Reservasjonen »utuktig« medførte etter den tids oppfatning at omgjengelse i ekteskapet – også om den var oppnådd ved noen volds- eller tvangsanvendelse – ikke var å anse som voldtekt.¹⁾ Derimot kunne omgjengelsen være straffbar som tvang eller som legemskrenkelse.²⁾ Et endret verdisyn – fortrinnsvis et endret syn på kvinnens rettsstilling – har medført at det ikke lenger er knyttet noen juridisk immunitet til ekteskapet i forhold til voldtektsbestemmelsen.

Retstidende inneholder to saker med fellelse etter § 192, begått overfor ektefelle, se Rt. 1971 s. 873 og 1974 s. 1121. I den førstnevnte saken hadde hustruen tatt skritt til skilsmisse. I Høyesteretts avgjørelse er dette moment kommet med: »Iallfall i et tilfelle som det foreliggende ... må straffelovens § 192 komme til anvendelse«.

Den annen sak omfattet flere straffbare forhold overfor hustruen, bl.a. to tilfelle av voldtekt til oral sex. I »Spesiell Strafferett« (Andenæs/Bratholm) har Andenæs karakterisert den siste avgjørelsen som et »klart prejudikat for at § 192 kan anvendes selv om partene er gift og lever sammen«, 1. c. s. 114. Det kan vel reises spørsmål om avgjørelsen har en så sterk karakter. Det er riktignok uttalt at »voldtekt ikke kan anses utelukket fordi om partene er gift og lever sammen« – men så vises det til særegne momenter ved den konkrete sak: »De handlinger som

¹⁾ Se således Hagerup »Straffeloven«, 1903 s. 168 note 4) til § 192 jfr. note 5) til § 191; Thinn i Rt. 1905 s. 34, Urbye, »Norsk Strafferett«, 1909 s. 241, Skeie »Den norske Strafferett«, 1938, II s. 283. Kjerschow inntar en mer nølende holdning, »Almindelig borgerlig straffelov«, 1930 s. 503.

²⁾ Urbye synes å mene at straffebudene om tvang og legemskrenkelse var anvendelig bare »hvor en mand med perverse tilbøieligheter tvinger sin hustru til at tåle, at han ved henne på unaturlig måde søger tilfredsstillelse for sin kjønnsdrift, selv om hun oppfatter forholdet som utugtigt, netop fordi det er unaturligt« l.c.s. 241 note 6.

er beskrevet i tiltalebeslutningens poster 1 og 2 er med rette subsumert under straffelovens § 192«.

Domfelte i saken fra 1971 ble senere dømt for tre kvalifiserte drap og to voldtektsforbrytelser, forøvd sammen med en yngre bror. Se omtale i Rt. 1976 s. 372. – Domfelte fra 1974 hadde fra før to dommer for sedelighetsforbrytelser.

Straffebudene i 19. kapittel er egentlig kjønnsnøytrale, idet de i utgangspunktet ikke stiller noe kjønnskrav med hensyn til subjekt eller objekt. Langt de fleste straffebud i kapittlet kan overtres av såvel mann som kvinne – og med såvel mann som kvinne som objekt.

De kriminaliserte atferdsformer har forskjellig omfang. Det utuktige kan bestå i »omgang« – dette begrep har fra 1963 erstattet den tidligere betegnelse »omgjengelse«. Omgang dekker – foruten samleie – en rekke samleielignende atferdsformer som dels kan være av heteroseksuell eller homoseksuell karakter. Dette moment medfører således at det norske straffebud om voldtekt beskytter og rammer personer av begge kjønn.³⁾ Begrepet »utuktig omgang« omfatter en rekke former for seksualomgang utenfor samleie: som f.eks. anal og oral sex, coitus inter femora og masturbasjon, ensidig såvel som gjensidig.

Et mellom-trinn i den kriminaliserte seksualatferd består i »utuktig handling«, se særlig bestemmelse i § 212 annet ledd. Dette begrep spenner over et vidt atferdsbelte – med befølinger, intime kjærtegn. I sak i Rt. 1978 s. 297 bestod den utuktige handling i beføling av brystene på en kvinnelig drosjesjåfør, som også ble befølt i skrittet utenpå klærne. Domfelte i denne sak har også senere fått plass i det »kriminelle utuktsbilde«. Han ble 1982 dømt for voldtekt. Det er grunn til å anta at en del handlingsformer i utviklingens medfør har tapt karakteren av »utuktig handling« – såsom enkelte omfavnelser, kyss o.l.

Det nederste trinn på »utukts-stigen« betegnes som »utuktig atferd«. Den er kriminalisert når den utspilles offentlig, overfor noen som ikke har samtykket eller overfor person under 16 år, se § 212 første ledd. nr. 1, 2 og 3. Handlingsformen her fremfor noen annen er den ekshibisjonistiske atferd – »blotting« – men handlingene kan også ha slik karakter som ovenfor er fremholdt for bestemmelsen i § 212 annet ledd. Den kriminaliserte atferd kan etter loven også forekomme »i ord«, gjennom utuktig tale – det være seg ansikt til ansikt eller ved bruk av telefon. Den økte åpenhet på det seksuelle område – ledsaget av en økt toleranse – har nok innsnevret anvendelsesområdet for straffebudet mot »utuktig atferd«.

³⁾ »Only a brave or naive male would charge a female with having forced a sexual relationship upon him«, se »Sex Offenders, An Analysis of Types«, by Gebhard, Gagnon, Pomeroy and Christenson, New York, 1965 p. 10.

1.2. Sedelighetskrenkelse ved overtredelse av andre straffebud.

Egentlige sedelighetskrenkelser er ikke begrenset til overtredelser av straffebud i lovens 19. kapittel. Krenkelse av andre straffebud kan ha sprunget ut av et seksuelt motiv. I det ytre kan en seksuelt bestemt handling være blitt stående ved tvang (§ 222), trusel (§ 227), legemskrenkelse (§§ 228-231) eller endog ha fått sin utløsning gjennom drap.⁴⁾

Handlinger med et seksuelt motiv kan i noen tilfelle ha endt med en forgåelse på »innledningsstadiet«, f.eks. innbrudd (§ 147). Denne forbrytelsen kan være uttrykk for et forsett som har strukket seg ut over det å bane seg adgang til husrom eller oppbevaringsrom. I sitt indre kan gjerningsmannen ha styrt mot ganske andre rom.

Den omstendighet at lovbrudd utenfor strl. 19. kap. kan anses som seksualhandling, tilsier at man ved undersøkelse av lovbrutere – for belysning såvel av deres personlighet som av eventuelle residivforhold – søker å avdekke også slike forgåelser.

For en del av de lovbrutere som omhandles i denne artikkel, kan det påvises seksuall handlinger, som er blitt henført under andre straffebestemmelser enn lovens 19. kap., således bl.a. § 147, § 222, §§ 228 flg.⁵⁾

Et ekstremt eksempel til illustrasjon av dette forhold kan man finne hos siktede i siste sommers tragiske barneskjundersak fra Bergen. Hans tidligere forgåelser var – nesten uten unntak – henført under legemskrenkelser.

2. Generelle bemerkninger om sedelighetsforbrytelser i praksis.

2.1. Sedelighetsforbrytelsenes »spennvidde«.

Sedelighetsforbrytelsene kan i sin utforming spenne over et vidt spekter, og kan oppvise rike fasetter innenfor de enkelte lovbruddskategorier. Allmenheten opererer imidlertid ofte med stereotypier. Betegnelsene voldtektsforbryter og barneskjender kaller på nokså fastlåste forestillinger, som ofte har lite til felles med det som spilles ut på livets scene.⁶⁾ En betydelig del av sedelighetsfor-

⁴⁾ For tiåret 1970-79 inneholder Rt. 5 saker om seksualdrap: Rt. 1970 s. 291, 1971 s. 346, 1976 s. 372, 1977 s. 246 og 1978 s. 997. Se senere sak 1982 s. 82 – Saken i Rt. 1970 s. 291 gjaldt en manns voldtekt overfor mindreårig gutt, som ble drept.

⁵⁾ Som eksempel kan nevnes: Forut for domfellelse i 1982 for voldtekt lå en dom i 1974 med fellelse etter § 228. Tiltalen i saken gjaldt voldtekt – spørsmål om dette ble besvart med Nei av lagretten, men med Ja på spørsmål etter § 228. I 1977 ble vedkommende dømt etter § 147. Han hadde da banet seg adgang til hus hvor han visste at en kvinne var alene hjemme.

⁶⁾ Hos allmenheten festnes ofte stereotypier som disse: »homosexuals are thought of as being all potential molesters of small boys; indecent expositors as being all potential rapists«, Terence Morris in »Changing Concepts of Crime and its Treatment«, edited by Hugh J. Klare, London 1966, p. 14.

brytelsene reflekterer ikke noen abnormitet hos forøveren. De kan være sterkt situasjonsbetinget – bundet til en særegen relasjon eller situasjon. Mange av forgåelsene har for øvrig ikke noen graverende karakter.

2.2. Sedelighetsforbrytelsene i lys av kriminalstatistikk.

2.2.1. Kjønnenes ulike representasjon.

Ovenfor under 1.1. ble nevnt at straffebudene i 19. kapittel er kjønnsnøytrale i den forstand at de retter seg mot – og gir vern for – personer av begge kjønn. På livets scene har man imidlertid en svært så skjev kjønnsfordeling. På offersiden utgjør kvinnene det overveldende flertall – på forøversiden glimrer de ved sitt nesten totale fravær. Det kan gå mange år mellom de ganger da Reaksjonsstatistikken viser straffbart utuftsforhold for kvinner.

Flere ulike forhold ligger utvilsomt bak den markerte mannsdominans på forøversiden – forhold som dels er biologisk eller psykologisk begrunnet. Med hensyn til »blotting« har det således vært anført en begrunnelse av psykologisk art: »women do not seem to have the same pathological urge to do this with the exception of those who are quite insane. They do it only in situations where there is a rational motive«, Nigel Walker, »Crime and Punishment in Britain«, Edinburgh, 1966, p. 298, footnote 1.

Også faktorer av mer sosiologisk karakter har vært anført til forklaring av mannsdominansen på forøversiden. I et stort verk om »Sex Offenders« (se foran note 3) er dette moment søkt illustrert ved denne avkledningsscene: En mann går forbi et hus. Gjennom vinduet kan han observere en kvinne som er i ferd med å kle av seg. Mannen kaster mange – og kanskje lange – blikk inn av vinduet. Han står dermed i fare for å bli tatt som »kikker«, »pæper«, »voyeur«. Og så det endrede scenebildet: En kvinne går forbi et hus hvor en gjennom vinduet kan se at en mann er i ferd med å kle av seg. Hun observerer mannens avkledning. Her står *mannen* i fare for å bli tatt som *blotter* (l. c. p. 10).

2.2.2. Sedelighetsforbrytelsenes utvikling 1963-1982.

Tab. 1 og 2 – som bygger på Politistatistikken og Reaksjonsstatistikken oppgaver – viser utviklingen for sedelighetsforbrytelser hos oss gjennom de siste 20 år. Oppgavene tar utgangspunkt i 1963 – det året da straffebudene i 19. kapittel ble endret. Oppgavene refererer seg således – stort sett⁷⁾ – til en ensartet lovgivning. Endringer i antall av anmeldelser og i anvendelse av strafferettslige reaksjoner kan likevel ikke tas som indikatorer på forandringer i den reelle kriminalitet. De tallmessige endringer kan reflektere en endret holdning til atferden eller endret anmeldelsesenergi. Endringer i disse henseender kan ha ført til at man avstår fra å anmelde straffbart forhold. Slike endringer kan gi

⁷⁾ I 1972 opphevet man straffebudet i § 213 om homoseksualitet og kjønnsomgang med dyr. Dette straffebud hadde i årene før opphevelsen hatt en særdeles sparsom anvendelse.

Tab. 1. Sedelighetsforbrytelser – avsluttet etterforskning

Forbrytelsesart	År							
	1963	1968	1973	1978	1979	1980	1981	1982
Voldtekt	73	95	105	137	120	129	114	136
Utuktig omgang med barn under 14 år	74	73	77	86	80	94	72	90
Utuktig omgang med mindreårige ellers	111	69	131	103	86	70	71	46
Utuktig handling med noen under 16 år	171	125	117	116	104	91	98	100
Utuktig atferd	443	474	352	342	348	267	306	226
Incest	8	8	5	3	8	8	6	6
Andre sedelighetsforbrytelser	28	75	87	85	61	66	65	75
Ialt	908	919	874	872	807	725	732	679

store utslag innenfor samlekategoriene »Sedelighetsforbrytelser«. Ikke-anmeldte forbrytelser utgjør – som det treffende har vært sagt et rikt reservoar. Dette reservoar – eller »mørkefeltet« – har tradisjonelt vært ansett som betydelig innenfor sedelighetsforbrytelser.

Den svenske kriminolog Leif G. W. Persson har i en avhandling fra 1981 gitt en omfattende redegjørelse for voldtektsforbrytelsene – med omtale av situasjon, forbrytere og ofre. Han har også gått nærmere inn på spørsmålet om »skjult kriminalitet« på dette område. Han fremholder at mørketallet kan ligge ulikt an for ulike typer av voldtekt, med et lavt mørketall for »overfallsvoldtekt«, men med et vesentlig høyere mørketall for »parvoldtekte« – forgåelser hvor det har vært etablert en forbindelse mellom »aktørene«. Mens det i Sverige i den siste 5 års-periode har vært anmeldt ca. 600 tilfelle pr. år, antar Persson at en »minimi-vurdering« tyder på at det virkelige antall med sikkerhet ligger høyere enn 10.000 pr. år. Det absolutte flertall av de unmeldte tilfelle retter seg mot ofre som står gjerningsmannen nær (se »Våldtäkt«, SOU 1981:64 s. 223).

Ulike holdninger kan føre til at et betydelig antall saker »sluses ut« av det nevnte reservoar og inn i rettssystemets oppbygde kanaler.⁸⁾

Like sikkert som at mange forbrytelser – takket være en større toleranse og åpenhet – er blitt oversett og unnlatt anmeldt, like sikkert er det at en del saker

8) Den engelske kriminolog Nigel Walker har i det arbeid som er nevnt foran under 2.2.1. – listet opp en rekke grunner som kan forklare at man unnlater å anmelde forholdet. Oppstillingen (l.c. p. 12) utfylles med denne mer generelle betraktning: »Often embarrassment, dislike of giving evidence on such delicate topics, concern for the good name of the family, or unwillingness to ruin the career and reputation of the offenders must dissuade these people from telling the police of their knowledge or suspicions« (p. 25).

Tab. 2. Sedelighetsforbrytelser – avgjort med anvendelse av strafferettslige reaksjoner

Forbrytelsesart	År							
	1963	1968	1973	1978	1979	1980	1981	1982
Voldtekt	28	10	21	35	28	36	25	47
Utuktig omgang med barn under 14 år	48	33	36	28	47	39	40	29
Utuktig omgang med mindreårige ellers	65	36	52	49	43	47	34	30
Utuktig handling med noen under 16 år	103	106	69	52	47	39	46	33
Utuktig atferd	57	42	48	33	51	50	29	39
Porno	–	13	6	4	6	2	1	3
Incest	7	5	2	–	3	–	–	1
Andre sedelighetsforbrytelser	4	3	6	8	7	4	3	4
Ialt	312	248	240	209	232	217	178	186

– f.eks. voldtektsaker – gjennom en endret holdning til likestilling og kvinners rettsstilling nå blir anmeldt, i motsetning til tidligere. De senere års rettspraksis viser da også noen tilfelle av fellelse for voldtekt av hustru, av samboende eller av en kvinne man har hatt et noe festnet forhold til.

Oppgavene i tab. 1 og 2 har et klart budskap: Sedelighetsforbrytelsene har, som samlekategori, gått sterkt ned innenfor de to siste desennier. Nedgangen har vært særlig påtagelig for de siste fire år. Den markerte nedgang gir seg særlig klare utslag ved utuktig omgang med mindreårige mellom 14 og 16 år (§ 196), ved utuktige handlinger med noen som er under 16 år (§ 212 annet ledd) og ved utuktig atferd (§ 212 første ledd).

Gode grunner kan nok tale for at nedgangen innenfor disse forgåelseskategorier er »kunstig«. Det synes ikke innlysende at det i virkeligheten har skjedd en nedgang i seksuallforhold overfor ungdom i alderen 14-16 år. Heller ikke synes nedgangen for utuktig atferd (blotting, beføling, utuktig tale m.m.) å ha noen sikker forankring i reelle forhold.

For to forgåelseskategorier gir statistikken et annet og dystre budskap. Etter Politistatistikkens oppgaver (jfr. tab. 1) har det vært en stigning for voldtektsforbrytelser og for utuktig omgang med barn under 14 år. I Reaksjonsstatistikken reflekteres denne stigning bare for voldtektsforbrytelsene – men for denne forbrytelse er stigningen ganske markert. Bruker man året 1963 som utgangspunkt og setter antallet straffbare for voldtekt dette år lik 100, utgjør det tilsvarende tall for 1982 168 – dvs. at denne forbrytelse har økt med 68 %. Ved siden av denne kvantitative økning – som nok har ulike årsaker – synes det å ha inntrådt

kvalitative endringer. Dette moment vil bli omtalt nærmere nedenfor under 4.1.

Den kvantitative økning for voldtektsforbrytelsene har nok en viss sammenheng med økt anmeldelsesenergi, idet forøvere som tidligere nøt godt av en viss »immunitet« – takket være ekteskap eller annen fast kjønnsforbindelse – nå blir anmeldt ved overgrep.

Statistiske oppgaver kan ofte innby til det som en kjent kriminolog (von Hentig) kalte »tallfetisjisme«. Man kan i den grad tiltrekkes av talloppgaver at man dyrker dem, og dermed står i fare for å isolere dem fra bakenforliggende realiteter. Det forlokkende som tallene kan ses å representere – i dette tilfelle en generell nedgang – kan tilsøre spesielle trekk i utviklingen – her en mulig forgrovning i den registrerte kriminalitet.

De grovere sedelighetsforbrytelser – voldtekt og utuktig omgang med barn under 14 år – utgjør en mindre del av det totale antall »Sedelighetsforbrytelser«: i 1981 25 % og vel 35 %, henholdsvis etter Politi- og Reaksjonsstatistikk.

Sedelighetsforbrytelsenes ulike karakter trer også tydelig frem i Reaksjonsstatistikkens oppgaver. De viser at bare for et fåtall blir ubetinget fengselsstraff fastsatt som reaksjon: I 1980 gjaldt dette for 1/4 av totaltallet ilagt reaksjon for sedelighetsforbrytelse, i 1981 var det tilsvarende tall 1/3. Dommene på ubetinget fengsel gjaldt i første rekke voldtekt og utuktig omgang med mindreårige. I det perspektiv som bør anlegges ut fra det foreliggende emne, vil redegjørelsen bli knyttet til voldtektsforbrytelser og til utuktig omgang med barn under 14 år. I redegjørelsen nedenfor vil jeg således ikke komme nærmere inn på forbrytelser mot strl. § 196 og § 212 annet ledd, henholdsvis utuktig omgang og utuktig handling med person under 16 år. Jeg vil heller ikke knytte noen bemerkninger til forbrytelseskategorien »utuktig atferd« som rommer ulike lovbruyertyper. En av dem kan i sin tragikk volde rettsanvendere kvaler og problemer. Jeg tenker her på den utholdende ekshibisjonist. Han kan stå for et betydelig antall forgåelser hvorav bare et beskjedent tall bringes til myndighetenes kunnskap. Med atskillig rett kan det sies at en blotter kan blottlegge lakuner i kriminalstatistikken og avdekke et statistisk mørkefelt. Det trådte klart frem i en rettspsykiatrisk erklæring som ble avgitt for noen år siden. Vedkommende observand hadde overfor de sakkyndige erkjent at han i årevis hadde blottet seg iallfall gjennomsnittlig en gang i uken. De sakkyndige gjengav så dette sårt dype hjertesukk fra lovbruyteren: »Han har ofret mye tid og strev på dette, og om vintrene har det vært spesielt vanskelig, men han har da fått det til da også. Men han er kommet blåfrossen og gjennomvåt hjem ofte« (DRNK 708/64).

Denne endrefremme erkjennelse sier litt om den skjulte kriminalitet, men også litt om at det i et så barskt land som vårt vinterstid ikke er så lett å utfolde seg fullt ut på et gebet som dette. Ekshibisjonister kan imidlertid lett bli nokså

trauste gjengangere i vårt straffesystem – med ganske mange fellelser, selv om vi neppe kan dele en erfaring en engelsk dommer gav uttrykk for. Han meddelte at han engang måtte fastsette en reaksjon overfor en blotter, som hadde 300 tidligere fellelser.⁹⁾

Nedenfor (under 4 og 5) vil det ble gitt en del opplysninger om to kategorier av sedelighetsforbrytere: Lovbrytere som har begått voldtekt, og om lovbrytere som – uten at voldtekt er forøvd – har foregrepet seg på barn under 14 år.

Utenlandsk faglitteratur inneholder en rekke undersøkelser som bygger på ulike typologier av sedelighetsforbrytere. En meget omfattende undersøkelse om »Sex Offenders« – utført ved Institute for Sex Research, grunnlagt av Alfred C. Kinsey, Indiana University – oppstilte en detaljert typologi for ulike sedelighetsforbrytere. For voldtektsforbrytere som hadde foregrepet seg mot voksne, utformet man fem hovedtyper.¹⁰⁾

- 1) »The assaultative variety«. For denne lovbrytertype synes bruk av vold å gi økt tilfredsstillelse. Uten noe forspill forgriper disse seg på ukjente ofre.
- 2) Den amoralske voldtektsforbryter. Denne type ble bl.a. beskrevet slik: »they operate on a level of disorganized egocentric hedonism, and consequently have numerous brushes with the law. They are not sadistic – they simply want to have coitus and the females' wishes are of no particular consequence. They are not hostile toward females, but look upon them solely as sexual objects whose role in life is to provide sexual pleasure. If a woman is recalcitrant and will not fulfill her role, a man may have to use force, threat, weapons or anything else at his disposal« (p. 200).
- 3) »The drunken variety«. personer med alkoholproblemer er sterkt representert også innenfor sedelighetsforbryterne. ... »drunks are omnipresent, appearing in all offence categories to a greater or lesser extent«.
- 4) Den eksplosive. »These are men whose prior lives offer no surface indications of what is to come. Sometimes they are average, law-abiding citizens, sometimes they are criminals, but their aggression appears suddenly and, at the time, inexplicably« (p. 203).
- 5) The double standard variety. Lovbryterne innen denne gruppe »divide females into good females whom one treats with some respect and bad females who are not entitled to consideration if they become obstinate. While one would not ordinarily think of maltreating a good girl, any girl one can pick up easily has in essence agreed to coitus and can legitimately be forced to keep her promise« (p. 204).

⁹⁾ Harold B. Williams i »The Administration of Criminal Justice in England and Wales« by C. F. Shoolbred 1966, p. xi-xii.

¹⁰⁾ »Sex Offenders« An Analysis of Types, by Gebhard, Gagnon, Pomeroy and Christenson, New York 1965.

Undersøkellesmaterialet gav grunnlag for følgende anslag over typenes ulike representasjon: for type 1) med 1/4 – 1/3, type 2) 1/8 – 1/7, type 3) tilsvarende, type 4) 1/10 – 1/7 og type 5) 1/10. Etter denne fordeling ble det igjen nesten en tredjedel av voldtektsforbrytere mot voksne ofre. Noen av disse kunne karakteriseres som åndssvake og noen få som utvilsomt psykotiske.

Den engelske kriminolog – psykiateren – Donald J. West har inndelt seksualforbryterne i tre grupper:¹¹⁾

- i) Menn med kriminell legning: de tar hva de vil ha, det være seg penger, ting eller kvinner. Deres sedelighetsforbrytelser er biprodukter av deres alminnelige kriminalitet.
- ii) Forbrytere med et maskulint mindreverdskompleks – like henimot misogyny, »hat mot kvinner«. Disse har aldri lært å mestre sex. De kan være unødig brutale i deres atferd og kan insistere på at offeret skal finne seg i uvanlige seksuallhandlinger.
- iii) Seksualforbrytere som har handlet ut fra ulike motiver. Her har man også forøvere hvis begjær er rettet mot avvikende seksualformer – også pedofile går inn her.

Slike typologier kunne være til hjelp for en presentasjon av seksualforbrytere også i vårt land. En slik gruppering må imidlertid forutsette at det er foretatt inngående undersøkelser – psykiatrisk/psykologisk – av vedkommende lovbrøyttere, og at man ved slike undersøkelser stort sett bygde på identiske inndelingskriterier. Disse forutsetninger lar seg dessverre ikke oppfylle hos oss, under den nåværende ordning.

Jeg har i et tidligere arbeid presentert ulike typer av sedelighetsforbrytere som har inngått i sikringsklientelet.¹²⁾ Til bruk for det foreliggende arbeid har jeg gjennomgått materialet for dømte voldtektsforbrytere i årene 1982 og 1983, samt lagmannsrettsdommer for de samme år med fellelse etter § 195. Nedenfor vil dette materiale bli søkt nærmere belyst. Se under 4 og 5.

En gjennomgåelse av et slikt materiale gir belegg for en påstand om at »kjønnsdriften er den mest variable av alle drifter« (von Hentig), og om »at på dette område er så å si intet umulig; variasjonsbredden for handlingsmønnet er således uendelig stor« (Karl Bader).¹³⁾

Kategorien »voldtektsforbrytelser« rommer handlingsmønstre av meget ulik karakter. Den utviste *vold* kan således ha ulik styrke – forbrytelsens element

¹¹⁾ Donald J. West i »Contemporary Developments in the Definition and Punishment of Sex Offenders«, Nouvelles Études Pénales, published by AIDP, 1981 se p. 18-26.

¹²⁾ Se Helge Røstad om sikringsklientelet, NOU 1974: 17, s. 259-265 og s. 266-270.

¹³⁾ Disse utsagn er referert hos Røstad i NOU 1974: 17 s. 267 note 185.

av *tvang* likeså. Forbryter og offer kan stå i meget forskjellig tilknytningsforhold til hverandre – fra helt ukjente til nærstående.

Den utuktige *omgang* kan oppvise svært ulike former.

4. Voldtektsforbrytere i norsk domsmateriale.

4.1. Noen generelle bemerkninger om voldtektsforbryterne.

Domsmaterialet for voldtektsforbrytere for årene 1982 og 1983 teller ialt 87 domfelte, henholdsvis 46 og 41.

Materialet inneholder 13 saker, hvor voldtektsforbryteren hadde forgrepet seg på mer enn ett offer: 6 i 1982 og 7 i 1983.

Domsmaterialet viser for disse to år 8 saker som har omfattet flere voldtektsdømte, idet disse har vært sammen om forøvelsen.

Materialet viser ellers flere tilfelle hvor voldtekten har vært en del av et voldsmønster innen familielivet, med mange variasjoner i den utviste vold.

Voldtektsforbrytelsene synes innenfor de senere år å ha fått fasetter som tidligere forekom mer sporadisk. Det gjelder omgangsformer som cunnilingus og fellatio – og omgang med inntrengen av penis i kvinnens rectum. Materialet inneholder for øvrig flere tilfelle hvor forgåelsen har preg av imitasjon som kan være ervervet via porno. Det foreligger således en del saker hvor voldtektsforbryteren har ført ulike gjenstander inn i kvinnens kjønnsdel.

4.2. Voldtektsforbryternes tidligere strafforhold.

De straffedømte voldtektsforbrytere hadde en ganske sterk kriminell belastning – bare 26 (henholdsvis 19 og 7) var tidligere ikke straffedømt. En god del av dem som tidligere ikke var straffedømt, hadde likevel pådratt seg strafferettslig reaksjon, enten ved påtaleunntatelse (overføring til barnevernet) eller ved forelegg på bot. Blant disse sistnevnte var en del båtleggelse etter løsgjengerlovens (Igl.) § 17, som kan indikere en viss voldsanvendelse ved det oppgjorte forhold.

Et ganske høyt antall av de tidligere straffedømte var ilagt reaksjon for voldsforbrytelse – fortrinnsvis mot bestemmelser i kap. 22.¹⁴⁾ Men 11 av de 87 hadde tidligere dom for voldtekt – det gjaldt for 4 av de domfelte i 1982, og 7 i 1983.¹⁵⁾

¹⁴⁾ *Kretschmer* har sterkt fremholdt at seksuelle impulser kan komme til utfoldelse med fjernvirkninger innenfor en helt annen driftsgruppe. Klinisk erfaring viser – fremholdt *Kretschmer* – at det ofte forekommer utstrålinger fra en driftsgruppe til en annen. Ut fra dette har det vært pekt på at voldsforbrytere ofte blir voldtektsforbrytere, og omvendt: at voldtektsforbrytere blir voldsforbrytere, med legemskrenkelser eller ran (se Günter Schulz, »Die Notzucht«, Hamburg 1958, s. 122-123).

¹⁵⁾ En av disse hadde 3 tidligere dommer for voldtekt og 3 hadde 2 tidligere dommer. De øvrige seks hadde således 1 voldtektsdom fra før, men en innenfor denne gruppe hadde også en overføring til barnevernet som reaksjon på voldtektsforbrytelse. I Rt. 1977

Blant de domfelte for sistnevnte år er en mann som oppnådde å få to voldtektsdommer det året. Denne mann – som tidligere var domfelt 3 ganger, siste gang i 1980 (se Rt. 1980 s. 286) for voldtekt, ran, legemsbeskadigelse – ble i januar 1983 dømt for voldtektsforsøk. Det ble med forsøk, da fornærmede ved skrik og banking fikk varslet naboer om tildragelsen. Da naboene innfant seg, stakk overfallsmannen avsted. Han ble ved dommen i januar dømt til fengsel i 1 år og 3 måneder, og påtalemyndigheten fikk fullmakt til å anvende sikringsmidler – for 5 år, med full sikringsramme.

I november ble han så på ny domfelt for voldtektsforbrytelse. Under permisjon fra sikringsanstalten hadde han lokket en kvinne inn på et ensomt sted i hovedstaden og tiltvunget seg samleie med henne. I dommen som resulterte i fengsel i 3 år, er det fremholdt at domfelte tydeligvis har meget farlige tendenser som han ikke klarer å beherske.

Noe helt enestående tilfelle er dette ikke. Det kan således nevnes en sak hvor en mann i 1976 ved sin 2. domfellelse for voldtekt og utuktig handling med barn under 16 år fikk en straff av fengsel i 3 år og 5 års sikring. I 1980 ble han på ny dømt for voldsforgåelse. Under permisjon forsøkte han i sovevogn på nattoget mellom Stavanger og Kristiansand å dra en kvinnelig passasjer inn på toalettet. Fornærmede strittet imot og skrek, og en passasjer kom henne til unnsetning. Overgrepet ble gjort opp med domfellelse etter strl. § 228 første ledd, og medførte en straff av fengsel i 30 dager.

4.3. Voldtektsforbryternes alder.

I tab. 3 er det gitt en oppstilling over voldtektsforbryternes *alder*. Et ganske betydelig antall tilhørte aldersgruppen 14-20 år, henholdsvis 28 % og 29 %. Voldtektsforbryterne synes å »tynnes ut« i høyere aldersklasser – men i 1982 var 3 i gruppen »50 år og over«. Alle disse var tidligere ustraffede.

Den ene av dem foregrip seg på en datter (13 år gammel) og hadde gjennom lengre tid kjønnsforhold til henne og en annen datter, oppnådd på en måte som innebar krenkelse også av § 194. Overfor begge døtre spente den utuktige omgang over en vid skala – med flere trekk som kan være hentet fra »porno-fremstillinger«.

»Nr. 2« var den eldste innen gruppen, 65 år. Han ble ansett noe tilbakestående, og var også betydelig redusert. Han foregrip seg på en mentalt tilbakestående kvinne. Det ble med forsøk på voldtekt.

Også for »nr. 3« ble det med forsøk – med overgrep på mindreårig søsterdatter (§ 196).

4.4. Voldtektsforbryternes påvirkning av rusmidler.

En betydelig del av de domfelte var påvirket ved forgåelsen. For ganske få s. 1388 under lnr. 177 B er kort referert en sak hvor vedkommende – i en alder av 23 år – for tredje gang ble dømt for voldtekt. Ofrene i disse saker var henholdsvis 63, 55 og 66 år. Han er senere, i 1981, igjen dømt for voldtektsforbrytelse. Denne gang ble det med forsøk – forøvd mot en 20 år gammel kvinne.

Tab. 3. Voldtektsdømtes alder ved forgåelsen

Aldersgruppe/År	1982	1983
14-20 år	13	12
21-24 år	7	8
25-39 år	17	17
40-49	6	4
50 år og over	3	-
I alt	46	41

skyldtes påvirkningen stoff alene eller kombinert med alkohol. Langt de fleste påvirkede hadde hatt et mer eller mindre solid alkohol-konsum.

I den store amerikanske undersøkelse om »Sex Offenders« var oppstilt en særegen type av voldtektsforbrytere, »the drunken variety«. Det foreliggende domsmateriale rommer enkelte klare eksempler på denne lovbrertype. Her skal kort refereres en noe spesiell sak:

En 18 år gammel gutt – tidligere ikke straffedømt, men med en vedtatt bot for overtredelse av lgl. § 17 – møtte opp på festplass, godt påvirket og skaffet seg der ytterligere påfyll. Det ble ansett godtgjort at han drakk en anseelig mengde alkohol – anslagsvis 12 halvflasker pils og 1/3 flaske brennevin. Han ble etterhvert betydelig påvirket. Under festen overfalt han en 2-3 år eldre gutt som var edru og som ikke hadde foranlediget noe angrep fra domfelte. Denne fikk fornærmede under seg og tildelte ham flere slag mot kropp og ansikt, samt gav ham et par risp med en kniv som han holdt mot fornærmedes strupe. Under trusler om ytterligere bruk av kniven fikk han fornærmede til å innta en stilling som gav ham mulighet for å prøve med sin penis å trenge inn i rectum på fornærmede. Han tvang fornærmede til å masturbere seg på ulik vis. Han foregrep seg også på fornærmedes eiendeler, og ble også felt for ran. Dommen omfattet videre en legemsfornærmelse av fornærmede – forut for innledningsfasen til selve voldtekten.

Domfelte var blitt judisielt observert – uten at det ble fremmet påstand om sikring. Under hovedforhandlingen mottok retten forklaring fra en av de sakkyndige som hadde foretatt denne observasjon, og fra ytterligere en psykiatrisk sakkyndig. Den sistnevnte fremholdt at domfelte ikke er homoseksuell og at det egentlig ikke finnes noen forklaring på det som var skjedd. Men ved inntak av betydelige mengder av alkohol er det ikke underlig eller uvanlig at primitive drifter får fritt spill. Domfelte hadde tidvis drukket mye alkohol og var blitt botlagt for voldsomhet i slik tilstand mot person. Han er imidlertid ikke alkoholiker, fremholdt den sakkyndige. »Han har en viss kontroll med sitt alkoholforbruk, og skal være blitt forsiktig med alkohol etter botleggelsen«.

4.5. Straffene for voldtektsforbrytelse.

I materialet er det én sak – fra 1982 – hvor det ble gitt dom på sikring alene, ettersom voldtekten ble ansett forøvd under sinnssykdom.

De sakkyndige hadde ikke ansett observanden som sinnssyk, men henregnet ham til debilgruppen, med IQ omkring 55. Påtalemyndigheten anså ham som sinnssyk i straffelovens forstand og viste bl.a. til Straffelovrådets innstilling av 1973, hvorefter alle med IQ på 55 eller lavere skal anses som sinnssyke i strafferettslig henseende.

Vedkommende som var 31 år gammel, hadde forsøkt å voldta en 60 år gammel kvinne og ved en annen anledning blitt seg for en kvinne. Retten gav i denne sak sikringsbemyndigelse – med en ramme omfattende § 39 nr. 1 a-e, og med en lengstetid på 10 år.

Tab.4 inneholder oppgaver over de idømte straffer. Disse er i en del tilfelle fastsatt som fellesstraff som også omfatter andre forgåelser. I fellesstraffen er undertiden inkludert betinget straff etter tidligere dom, eller reststraff etter løslatelse på prøve.

Tab. 4. Straff for voldtektsdømte

Straffetid/År	1982	1983
Under 1 år	8	2
1 år inntil 3 år	27	23
3 år inntil 5 år	7	15
5 år og mer	3	1
Straffedømte ialt	45	41
Straff kombinert med sikring	5	10
Sikring alene	1	-

Opgavene viser at for en betydelig majoritet er det fastsatt straffer som ligger klart under det alminnelige lavmål som gjaldt frem til 1963: fengsel i 3 år. En vesentlig del av dommene i intervallet fra 1 år inntil 3 år ligger ubetydelig over 1 år. Straffastsettelsen er i disse saker påvirket av den minstestraft som straffebudet fastsetter for voldtekt til samleie: 1 år.

I 1982 var det i 78 % av dommene fastsatt straff under 3 år. Det tilsvarende tall for 1983 var 61 %. Rent umiddelbart kunne dette tolkes som en skjerping i straffutmålingen. Trolig har det mest sammenheng med at voldtektsforbryterne dømt i 1983 var sterkere belastet, jfr. opplysningene foran under 4.2. I 1983 var det også noen flere enn i det foregående år som hadde forgrepet seg på flere ofre. Disse sistnevnte momenter kan for øvrig indikere den videre anvendelse av sikring i 1983.

I 1982 ble to dommer gjort helt ut betinget. Den ene gjaldt en 16 år gammel gutt som ble dømt for forsøk på voldtekt av en mindreårig gutt. Straffen som også omfattet andre forhold, lød på fengsel i 5 måneder.

Den annen dom – fengsel i 8 måneder – gjaldt forsøk på voldtekt til samleie. I

en dom som gjaldt medvirkning til voldtekt til samleie, ble ved anvendelse av strl. § 58 straffen fastsatt til fengsel i 120 dager, hvorav 30 dager skulle fullbyrdes. To andre dommer ble gjort delvis ubetinget. Av straffene på henholdsvis 1 år og 1 år og 2 måneder, ble 120 dager å fullbyrde.

De to som i 1983 fikk dom på under 1 år – fikk begge gjort straffen betinget. Disse to – gutter på henholdsvis 14 og 15 år – ble dømt for voldtekt til samleie, jfr. strl. § 55.

Som det vil sees av tab. 4 er det i 4 dommer gitt en straff på 5 år eller mer. Bare en av disse dommer er avsagt i 1983. Denne dom vil – selv om den også gjelder voldtekt – bli omtalt i forbindelse med § 195 (se nedenfor under 5).

De nevnte 3 dommer fra 1982 gjaldt noe spesielle forhold. Den ene – med straff av fengsel i 6 år – gjaldt overgrep på 5 kvinner. Saken omtales nærmere nedenfor under 4.7 (type 2). Den annen domfelte – som to ganger tidligere var ilagt reaksjon for voldtektsforbrytelse, med en overføring til barnevernet og med en dom – ble dømt for voldtekt av 3 kvinner. I alle tre tilfellene hadde han valgt ut ofre som han etter midnatt var kommet over på lite trafikkerte steder. Hans to siste voldtektsforgåelser ble forøvd bare vel en måned etter at han var løslatt fra varetekt i sammenheng med det første voldtektstilfelle. Den tredje dom – med fengsel i 6 år – gjaldt en mann som tidligere tre ganger var dømt for voldtekt.

Begge sistnevnte fikk sikring i tillegg til fengselsstraffen.

4.6. Ofrene.

Tab. 5 gir noen opplysninger om ofrene – antall mindreårige og antall »samboere«. Med tre unntak tilhørte samtlige ofre »hunkjønn«.

To av de tre mannlige ofre var mindreårige – en tilhørte aldersgruppen under 14 år, og en aldersgruppen 14-16 år. Det tredje mannlige offer var over lovens lavalder. Hans »casus« er omtalt ovenfor ved presentasjonen av voldtektsforbryter av »drunken variety«.

Tabel 5. Offer i saker om voldtektsforbrytelser

Offerets alder Offerets status	År	
	1982	1983
Under 14 år	5	5
14-16 år	6	1
Herav egne barn	2	3
Hustru/samboer	2	3
Offer tilkjent erstatning/oppreisning	7	8

En kort kommentar kan knyttes til de fem saker som er oppført med »hustru/samboer« som offer. I fire av tilfellene gikk overgrepet ut over hustru. I en av sakene var ektefellene separert da overgrepet fant sted. I de tre andre tilfellene gikk den utuktige omgang ut over det naturlige samleie. Den ene av disse sakene gjaldt en mann som ble dømt også for voldtekt av mindreårig datter.

De øvrige fire »incest-forholdene« gir et dystert – og noe skremmende bilde. I den ene saken hadde faren forgrepet seg på to døtre, med svært særegne utuktsformer. I en annen sak var overgrepene overfor datteren begynt allerede da hun var 11 år. Mannen hadde – etter uttalelser i premissene – slått både datter og hustru. De to øvrige saker omfattet også domfellelse for vold overfor hustru. Den siste av disse sakene hadde utuktsformer både i forhold til mindreårig datter og sønn. Saken er kort omtalt ved type 1 under 4.7.

Materialet viser at lovreglene i strpl. §§ 113-116 – innført i 1981 med sikte på å styrke voldtektsofrenes rettsstilling – har hatt en sterkt begrenset effekt med hensyn til tilkjennelse av erstatning/oppreisning. I tre tilfelle ville retten ikke pådømme krav på slik erstatning.

4.7. Typer av voldtektsforbrytere innen materialet.

Ved innsamlingen av materialet var jeg innstilt på å presentere voldtektsforbryterne i en typologi som var avstemt etter den Donald West anvendte. Jeg fant det imidlertid vanskelig å bruke denne fullt ut. Domsopplysningene gav bare i liten grad materiale for en slik typologisering, og uttalelser fra oppnevnte sakkyndige gav bare i liten grad støtte for en adekvat typeplassering av observanden.

Jeg skal likevel presentere noen eksempler av typer innenfor West's skjema.

Type 1. Lovbrytere med kriminell legning.

En mann hadde fem tidligere straffedommer – i det vesentlige for vinningsforbrytelser, men også for ran. Han ble nå dømt for voldtekt av datter på 7 år, for utuktig omgang med 11 år gammel sønn og for legemsfornærmelse av hustru. Denne var også offer for trusler (§ 227).

Type 2. Lovbrytere med skjev-innstilling til det annet kjønn.

Denne type kan illustreres med to casus fra doms-materialet.

Vedkommende som ble kjent skyldig i 5 tilfelle av voldtekt (nevnt foran under 4.5), hadde forgrepet seg overfor kvinner som han forbandt med prostitusjonsmiljøet. Han valgte – heter det i dommen – disse ofre av praktiske grunner. Det var mindre oppdagelsesrisiko, men hans valg av ofre hadde også psykologiske grunner. Overfor alle fem fornærmede tiltvang han seg vanlig samleie, men også anal omgang og fellatio. I domfeltes mønster inngikk også at han slo alle de fornærmede med flat hånd.

Den annen domfelte som kan henføres under type 2, var nylig blitt løslatt på prøve fra

dom på voldtekt. Han hadde da forøvd voldtekt mot en 55 år gammel kvinne og mishandlet henne alvorlig. – Den nye sak gjaldt overfall nyttårsnatt på en sakesløs pike på 15 år. Han tiltvang seg samleie med henne, gjennom sterk tvang og vold. Mens hun var bevisstløs, hadde han samleie med henne – hun var virgo intacta og hadde nå menses. Han hadde stukket henne med en kniv, tatt kvelertak på henne, og da det første samleiet fant sted, var han usikker på om hun i det hele tatt var i live. Det andre samleiet fant sted til tross for at piken var alvorlig skadet. Overfor de sakkyndige forklarte domfelte at samleiene gav en betydelig grad av nytelse. I denne sak uttalte retten at tiltalte måtte regnes som farlig. De psykiatriske sakkyndige hadde uttalt at risikoen for gjentakelse her måtte anses for å være reell og betydelig. En sakkyndig psykolog hadde uttalt at observanden like fra barneårene hadde en seksualangst.

Type 3. – Lovbrytere med ulik motivasjon – kan også illustreres gjennom noen casus: Tiltalte hadde fra før en overføring til barnevernet for voldtekt, dom for voldtekt og dom for legemsbeskadigelse med særlig farlig redskap. Han ble nå dømt for tre tilfelle av voldtekt overfor ukjente kvinner (se foran under 4.5). Den ene voldtekt ble forøvd etter at han var blitt løslatt fra varetekt. Han utviste grov brutalitet med kvelertak, knebling og slag. I to av tilfellene var mishandlingen relativt langvarig. Den utuktige omgang hadde her en noe ulik karakter. I dommen er bl.a. uttalt at tiltalte på grunn av sine sjelelige mangler nærmest har vært uten evne til å motstå sine sykelige impulser.

Den annen voldtektsforbryter som kan innlemmes i type 3 hos West, er en mann som hadde en lett kriminell karriere. Etter brudd i sambo-forhold gikk hans tanker en tid i retning av å drepe samboersken og hennes foreldre som en hevn. Etterhvert endret imidlertid dette seg slik at han fikk en generell lyst til å drepe en eller annen person. En kveld da han var preget av denne lyst tok han – utstyrt med tollekniv – oppstilling i et uværskur på offentlig sted. En dame på 27 år kom forbi på vei hjemover. Tiltalte fulgte etter henne og tok henne igjen. Oppe ved siden av henne forsvant lysten til å drepe, og han bestemte seg i stedet for å voldta henne. Under trusler fikk han henne ut av veien og tiltvang seg samleie med henne. Etter denne voldtekt fulgte han etter fornærmede – fast bestemt på å ta hennes liv. Det ble ikke til noe, da det kom en bil med flere mennesker, og tiltalte var redd for å bli gjenkjent. Under varetektsoppholdet i forbindelse med denne voldtektssak overfalt den innsatte en fengselsbetjent, og ble også dømt for forsøk på drap av denne.

5. Utuktig omgang med barn under 14 år (§ 195).

5.1. Doms materialet.

For denne forbrytelseskategori omfatter materialet alle lagmannsrettsdommer avsagt i 1982 og 1983. I materialet inngår henholdsvis 13 og 26 menn. Materialet rommer også en kvinne domfelt etter § 195. Hun ble dømt for å ha hatt samleie med samboerens sønn – 12 år gammel. Dette samleie skjedde etter oppfordring fra samboeren, som her ble dømt for medvirkning. Han bivånet akten og deltok ved å masturbere sin sønns penis før samleiet og å føre guttens penis inn i skjeden til sin samboer.

Utvelgelsen av dommer – basert på lagmannsrettsdommer alene – fører til at materialet kommer til å omfatte bare en liten del av domfellelsene etter dette straffebud. Mange av disse sakene føres for herreds- og byrett.

5.2. Noen generelle betraktninger om lovbruddet og lovbrysteren. De forgåelser som er omtalt i materialet, er av meget varierende karakter og grovhet. Det er stor spennvidde med hensyn til den utuktige *omgang* – med svært varierte forøvelsesformer.

Lovbryterne innenfor dette, materiale har en noe uensartet bakgrunn. En del har tidligere ikke vært i konflikt med straffelovgivningen – flere har en rekke strafferettslige reaksjoner, for noen med domfellelser innenfor sedelighetskapittlet. I noen saker har lovbrysteren forgrepet seg på flere mindreårige.

5.3. Kort om ofrene.

I åtte saker var den utuktige omgang rettet mot gutter – de andre saker gjaldt piker.

I åtte saker innebar forholdet også en incest-krenkelse (§ 207) – i ytterligere fire tilfelle kan forholdet karakteriseres som incest-lignende, idet offeret var stedbarn. I et ikke ubetydelig antall av de øvrige saker skjedde overgrepet overfor nærståendes barn.

Det var stor spennvidde i ofrenes aldersfordeling. En del lå aldersmessig tett opp mot straffebudets overgrense, 14 år. Andre var atskillig yngre. I en av sakene var det skjedd grove overgrep mens pikene ennå bare var 4-8 år gamle.

I flere av incest-forholdene var det utvist en klart truende og skremmende atferd fra lovbrysterens side. Materialet rommer også noen saker hvor barna er skjenket fulle av forøveren. I materialet er der også flere saker hvor det har vært et slags »kjærlighetsforhold« mellom de to – i forhold hvor piken har vært nær opp mot lovens aldersmessige overgrense, 14 år.

Tab. 6. Straff etter lagmannsrettsdommer for menn dømt for forbrytelse mot § 195

Straffetid/År	1982	1983
Under 1 år	2	9
1 år inntil 3 år	8	12
3 år inntil 5 år	2	5
5 år og over	1	–
I alt	13	26
Herav betinget i sin helhet	2 } 46 %	5 } 38 %
Herav deldom	4 }	5 }
Fengsel kombinert med sikring	1	1

5.4. Straffetider ved domfellelse etter § 195.

Straffebudet i § 195 har samme strafferamme som straffebudet om voldtekt. Straffenivået ligger imidlertid jevnt over lavere ved forgåelser mot § 195. Dette skulle fremgå av tab. 6, som også viser at betinget dom og deldom har en viss anvendelse.

5.5. Sikring i tillegg til straff.

Som tab. 6 viser, ble det i to saker gitt dom på sikring kombinert med fengselsstraff.

Den ene av disse domfelte – som for øvrig ble dømt sammen med sin tvilling-bror – var tidligere ilagt straff og sikring for forbrytelse mot § 195. Han ble nå dømt for utuktig omgang – både med pike og gutter. Han ble også dømt for utuktig handling med piker, og for – sammen med tvillingbroren – å ha latt barn få tilgang til nakenbilder. Ved fastsettelsen av straff (1 år og 6 måneder) bemerket lagmannsretten at tvillingbrødrene hadde holdt hus for mindreårige og utnyttet dem seksuelt. »I et uheldig miljø har barna vært utsatt for en usunn påvirkning over til dels lang tid«.

Den annen som ble ilagt sikring, ble dømt for ved en rekke anledninger å ha fått gutter til å utføre fellatio og for å ha fotografert kjønnsdelene på i alt 9 gutter. Domfelte ble – når det gjaldt seksuell atferd – ansett å være utviklet som en 10 åring. Hans handlinger syntes for øvrig å være infantilt preget. Av de sakkyndige var han ansett å fungere innenfor sinke-området. Det ble her anvendt deldom. Av en samlet straff på 6 måneders fengsel ble 40 dager å fullbyrde. Den ubetingede del var her utholdt ved varetekt. I deldommen var innebygd sikringsbemyndigelse, begrenset til bokstav a og b i § 39, med en lengstetid på 5 år. Denne sikringsdom må karakteriseres som unødig – både som kriminalpolitisk virkemiddel og som »stempling« av lovbrøyteren. De nevnte tiltak kunne ha vært fastsatt som ledd i den betingede del av dommen, jfr. § 53 nr. 3 a) og § 53 nr. 2. Det hadde også vært adgang til å sette en prøvetid av tilsvarende varighet som her fastsatt som lengstetid for sikringen, jfr. § 53 nr. 1 annet ledd.

5.6. Noen casus innen domsmaterialet.

Til belysning av lovbrøyter-klientelet innen denne forgåelsesart skal her kort refereres noen saker:

Casus 1.

En mann med 8 tidligere dommer (for ran, legemsbeskadigelse og legemsfornærmelse) ble nå dømt for gjennom flere år å ha hatt utuktig omgang – herunder samleie – med døtrene til samboer. Da de alvorligste forgåelser begynte, var pikene ennå ikke fylt 9 og 11 år. Han oppnådde sin hensikt med pikene ved hjelp av trusler av meget alvorlig art. Han ble også dømt for legemsfornærmelse overfor de to piker og deres mor (hans samboer). Det var denne lovbrøyter som fikk den strengeste straff – fengsel i 5 år.

Casus 2.

En mann med to tidligere straffedommer – den ene for ran, legemsbeskadigelse (også § 232) og narkoforgåelser – foregrep seg på datteren til samboer. Han giftet seg for øvrig med samboeren, men opprettholdt også da forholdet til piken. Den utuktige omgang overfor piken hadde en variert karakter – med fellatio, cunnilingus og med inntrengen i hennes rectum.

Casus 3.

En far ble felt for gjennom flere år å ha misbrukt sin datter. Han hadde også foretatt

nakenfotograferinger av henne og latt henne få adgang til en rik mengde porno. Han hadde ved flere anledninger oppfordret henne til å ta en drink. Retten la til grunn »at disse innslagene av pornografi, nakenfotografering m.m. må ha hatt en ikke ubetydelig påvirkningseffekt på henne«.

Casus 4.

Her refereres en sak som også omfattet fellelse for voldtekt. Saken har imidlertid et klart anstrøk av pedofili.

Vedkommende hadde tidligere 15 straffedommer. I 1977 ble han dømt for forbrytelse mot § 195.

I 1979 ble han igjen felt etter § 195, se Rt. 1979 s. 1572. I førstvoterendes votum er fremholdt at dommen gjaldt »en serie opprørende seksuelle mishandlinger av en 11 års pike under en frihetsberøvelse på ca. 20 timer«.

I 1983 fikk han en ny straffedom etter § 195 – nå også kombinert med voldtekt. Han hadde voldtatt en pike på 11 år og hadde forsøkt å lokke en annen pike (7 år gammel) med i sin bil, som ledd i utuktig øyemed. I denne dom er det for øvrig inntatt bemerkninger som bygger på sakens opplysninger og uttalelser fra de sakkyndige: »På denne bakgrunnen finner retten« – heter det – »at det i vårt nuværende samfunn ikke finnes ressurser som gjør det mulig både å behandle tiltalte for hans skadelige tilbøyeligheter og samtidig beskytte hans medborgere på tilfredsstillende måte«.

Foruten voldtekt og utuktig omgang, omfattet dommen andre forgåelser. Det ble fastsatt en felles straff på 7 års fengsel – heri var inkludert reststraff på omlag et halvt år.

6. Seksualforgåelser henført under andre straffebud enn strl. 19. kap.

Foran (under 1.2.) ble det pekt på at seksuelle forgåelser ikke kan begrenses til overtredelser av straffebud innenfor 19. kap. Dette forhold fikk en klar og nesten uhyggelig illustrasjon i Bergens-saken fra siste sommer. Den pågrepne i denne sak hadde fem tidligere dommer. De gjaldt alle legemskrenkelsler – alle var rettet mot piker, særlig småpiker. Et bestemt handlingsmønster inngikk i domfeltes forgåelse. Han angrep pikene og la hånden over munnen på dem. I den ene sak var piken blitt bevisstløs. Han ble da – som det heter i dommen i vedkommende sak – fryktelig redd. Han bestemte seg for å bruke munn til munn-metoden. Han merket da at hun begynte å vise tegn til liv. Han uttalte at han antok at han hadde et eller annet seksuelt motiv. Etter dommen (i 1974) hadde han ytterligere to dommer – i den siste inngikk også fellelse etter § 212 første ledd nr. 2 (beføling av pike – i denne sak 15 år gammel).

7. En kort karakteristikk av grovere sedelighetsforbrytere.

Ved gjennomgåelse av dommer i sedelighetssaker får en innblikk i ulike holdninger og handlinger – med en rekke overgrep av en ganske gruppvekkende karakter. Med atskillig rett kan det sies – slik en tysk kriminalist formulerte det – at en stilles overfor fenomener som, betraktet ut fra et sunt,

normalt sjeleliv, fremstår som uforståelige. I sin tragikk og i sine skremmende fremtoninger og konsekvenser kan slike handlinger bare vanskelig forstås av normale individer (Günter Schulz, »Die Notzucht« S. 113).

8. Straff/særtiltak.

Den norske strafferettspraksis særpreges av en forholdsvis mild straffutmåling. På denne bakgrunn kan det reises spørsmål om straff alene – utmålt på tradisjonell vis – kan anses hensiktsmessig. Dette spørsmål har egentlig to implikasjoner: hensiktssvarende i forhold til samfunnet og borgernes sikkerhet, og hensiktssvarende i forhold til lovbryteren. Denne kan i endel tilfelle være sterkt behandlingstrengende – spørsmålet er da om slik behandling kan tilbys og ytes, hva den går ut på og hvilken effekt den måtte ha.

Det kan med atskillig rett sies at også hos oss har rettsmyndighetene vært »åpne« for medisinske synspunkter om behandling av lovbrytere. Et utsagn fra den engelske psykiater T. C. N. Gibbens har utvilsomt gyldighet også for vårt land: »Those who deal in practice with the courts know that they are willing to permit methods of treatment which hold out hopes of success; but the difference between what might or ought to happen and what does happen leaves them often with no alternative but a repetition of punishment which no one hopes to be effective« (Changing Concepts p. 93 – smh. referanse i note 6).

Problemets andre aspekt – hensynet til samfunnsbeskyttelsen – tangerer spørsmålet om anvendelse av andre strafferettslige reaksjoner enn straff. I dag har vi et system med sikringstiltak som overfor tilregnelige lovbrytere kommer i tillegg til straff. Dette system har i flere henseender vist seg å ha ikke ubetydelige ulemper.

Hos en mindre del-av sedelighetsforbryterne lar det seg påvise mekanismer og holdninger som representerer en påtagelig fare for ny grov kriminalitet. Overfor denne mindre gruppe av sedelighetsforbrytere synes det å være et klart behov for å utløse en særreaksjon istedenfor vanlig straff. Det forslag som Straffelovrådet la frem i 1974 om innføring av en særskilt strafform »forvaring«¹⁶⁾ – for lovbrytere som ble ansett å være særlig farlige – synes å ha fått fornyet aktualitet gjennom flere grove sedelighets- og voldssaker fra de senere år; også gjennom saker som inngår i det fremlagte domsmateriale.

Adresse: Høyesterettsdommer Helge Røstad
Høyesterett
Oslo.

¹⁶⁾ I LoR for 1975 er det gjort rede for forslaget. Flertallets forslag er omtalt av Røstad (s. 3-18), og det dissenterende medlem, Christie, har gjort rede for sin dissens (s. 19-24).